

ВТЕЧА

Повість

*Миколі Петруцаку —
світлій пам'яті*

Вітер ударив в обличчя.. гостро, дужо, солодко, п'яно..

Вітер влетів, куди йому не вільно.. закружляв, закрутився на місці, не знаходячи виходу, й упав, отруєний злим духом неволі.

Вдихнути, вдихнути, дихати глибоко, якнайглибше, аж поки не очистишся зсередини від бруду й смороду камери, наповнитися тим чистим повітрям свободи, вбирати, аж поки не станеш легким і невагомим.. аж поки сам не станеш вітром..

Друже Вітре, забери мене звідси, забери.. неси у чисте поле, у високе небо, у край коханий, неси на захід, у хату

рідну, до вишні, що цвіте так буйно й рясно, що родить так солодко..

— Миколо, ти чого заляк, як миша під мітлою? Забоявся?

А забоявся-таки! Добре було мріяти про втечу в пільмі й задусі вагона — випиляв дошку, вибив ґрати — і стрибай!

Втім, не так вже це було й просто. Голими руками нічого не зробиш. Але їм вдалося. Ще у Дрогобицькій тюрмі Михайло задумав тікати. В'язнів іноді виводили на роботу — прибирати територію. І Михайло — Михайло Химин із села Залокіть — знайшов якийсь шматок заліза, з одного боку загострений. Проніс у камеру. Перед відправкою на етап думав — як зберегти дорожочінну залізничку? На собі не пронесеш, під час обшуку неодмінно знайдуть! Сховав у хлібі — перед етапом давали сухий пайок, чорний глевкий буханець. Щоправда, і тут не обійшлося без завмирання серця, коли обшукували — пайку розламали, але залізничка вціліла, не помітили..

У столипінському вагоні, розділеному на відсіки з трьома ярусами голих полиць, їм пощастило зайняти верхню — з вузьким заґратованим віконцем під сте-лею. Михайло одразу взявся простукувати дошку:

— Вікно вузьке, не пролізеш.. Але якщо виламати дошку — то можна..

— Та хіба ж її виламаєш? — засумнівався Владко.

Та Михайло не відступав від задуму:

— Хлопці, маємо щастя! Дерево старе, трухляве, ледь тримається.. вагон ще царський..

День і ніч довбали і пиляли залізачкою дошку — під час руху звуки приховував стукіт коліс. На стоянках завішували підпиляний край кувалдою. Під час ранкових оглядів охорона не помітила. Хлопці таки мали щастя.

— Миколо, твоя черга.. поквапмося, хлопці, поки ще Україною їдемо.. все ж своя земля..

І настав день, коли вдалося виламати ґрати. І в обличчя вдарив вітер..

Ніч перемішала небо й землю, поїзд мчав наодчай-дух у безвість, назустріч із пільми вилітали стовпи, дерева та видима смерть.. Нелегко було видихнути безпечну сталість вагонної полиці й пошкряпати своїх вісімнадцять літ у повний лютих небезпек позавіконний простір.

— Іване, ти з нами?

— Не-не, хлопці, я боюся.. ніч не видно.. впаду.. заб'юся..

Іван з Дев'ятників, що в сусідньому Миколаївському районі вчепився обіруч за свою полицю, накрився з головою, щоб не бачити, не чути і потім відповідати — спав, нічого не чув, нічого не знаю.

— А ти, Володку?

— Я з вами, хлопці! Краще смерть, ніж неволя! — Володимир з Волині, що його прозивали Корзубим через надщерблений зуб, перехрестився: — Рятуй нас, Господи!

— Ну, пішли! Там зустрінемося!

Михайло приготувався до стрибка.

— Зачекай хвилю, Михаську, — стримав товариша Микола. — Поїзд наче йде угору.. чуєш, стишив хід?

Потяг справді сповільнив швидкість, долаючи якийсь підйом.

— Ну, тепер!

Михайло Химин стрибнув першим. Зник у темряві. Миколі здалося, що почув удар і крик. Ні, здалося.. Глибоко вдихнув, почувся легким, наче пір'їнка, і випурхнув птахом через пролом. За ним приготувався до стрибка Влодко.

Інші жадібно вдихали повітря свободи, але не знайшли рішучості зробити крок до неї. Може, потяг несе їх назустріч смерті. Але ж це тільки — може.. Може, ще й ні.. може, там, куди привезуть, все не так страшно, як отам, у чорній прірві за виламаними ґратами. Видима смерть страшніша. Може, з тих трьох ніхто живим і до землі не долетів, може, під колеса потяга затягло, може, об слупа забилися, он вони, один за одним, мабуть, станція близько.. може, поламали руки-ноги.. і куди тут підеш, навіть цілими ногами, у далекій чужій землі, у цих степах без кінця і краю..

Микола отямився від тиші. Такої глибокої та густої тиші він давно.. ні, не давно — ніколи ще не чув.

Потяг відлетів, ледь блиснувши на прощання червоним ліхтарем останнього вагона, відлетів, та й зник, не відчувши, що полегшав на трьох утікачів.

— Михасю.. Влодку! — покликав спершу стиха, а потім голосніше. Марно чекав на відповідь у нічному перегукуванні птахів.

Спробував підвестися.

Гострим болем пройняло праву руку — вибив із суглоба, вдарившись об землю. Сорочка подерта, з голови тече гаряче й липке.. Ноги.. А ноги витримали!

Гей, ніженьки, несіть мене, молодого, стрункого, красивого, подалі від цього залізного шляху в неволю, несіть туди, де немає людей, де безпечно, де тихо, де.. Ой ні, ніженьки, несіть мене до них, до людей.. щоб дали шматок хліба, бо в шлунку вже котрий день мухи літають, а рука, рука.. кожен крок відлунює в голові вибухом, а в плечі — пострілом. Та ще й черевик злетів з ноги, та й шукай його поночі, як торішнього снігу. І з другого черевика користі небагато — шнурівки в тюрмі забрали з метою безпеки — аби не сплів собі зі шнурка драбини і не втік через вікно.. чи не змайстрував крила і не випурхнув комином.. чи не повісився з розпачу — шнурівки, на думку охоронців, для цього надавалися якнайкраще. Але тікати в одному черевикові хляп-хляп таки нічого доброго..

Очі потроху при звичаїлися до темряви. Ліворуч темна візерункова пляма — мабуть, ліс, праворуч — рівнина, скільки видно.. І де ж на тій полтавській рівнині схватися? Стримітимеш, яко дуб посеред чистого поля, поки перший-ліпший міліціант не вхопить.

Попереду якісь вогні — село. І хочеться до людей, до тепла, до їжі — і страшно, бо звір у лісі тебе з'їсть, та

ворогові не всипле, а людина шмат хліба, може, й дасть, а свободою твоєю закусить.

Дочвалав до якоїсь купки дерев, приліг у кущах — лише хвилину, одну хвилинку відпочити, віддихатися..

Прокинувся, коли сонце полоскало зелене покривало свіжого листя у голубій купелі неба.

Плече спухло, правиця відвернулася від нього, мов чужа, не хотіла слухатися й боліла несамовито, кров на голові засохла й мов корою вкрила скроню та щоку.. І виглядає він у подертій сорочці як пияцюра після пиятики з бійкою.

Сонце підіймалося щораз вище, промені, за якими так скучив у напівтемряві камери, вже не тільки зігрівали, але й припікали, то ж ноги самі понесли у затінок чийогось садка, а спрага далі й далі — до криниці. Зачувши чужинця, заметушилось місцеве птаство, завалував чийсь пильний Бровко, тривогу підхопили, перегавкуючись, інші собаки — а хто це до нас, ми такого не знаємо, він неволею пахне.

Дістатися непоміченим до криниці не вийшло..

— Ти хто такий, хлопче? — де й узявся дядько з червоним носом і лопатою в руках.

Де й не взявся ще один — у вицвілій гімнастсьорці, підперезаній солдатським пасом з начищеною до блиску бляхою:

— Ти откудова будеш?

— Та я, пане.. — вкусив себе за язик Микола, та було пізно.

— Какой я тебе пан! Да ми етих панов.. Ти што, не із наших будеш? Может, із допра сьбог?

— Та ні, дядьку, я.. я з хлопцями побився..

— З якими хлопцями? Ти ж не з нашого села.. Щось я таких не припоминаю.. — почухав розкошлану чуприну дядько з лопатою.

— Да врѳот он! Удрал откуда-то! От ми тебя січас..

— Та я.. я справді з хлопцями побився.. зі злодіями.. Вони мене побили, пограбували і з поїзда викинули.. Дядечку, ну, от правду кажу! Бачите — руку вивихнули.. болить же як.. і все відібрали — і речі, і документи.. — натхненно вигадував історію, не таку вже й неймовірну, Микола.

— Ага.. так я тібе і повіріл! Сьбог ти, как есть сьбог! — виблискував зіркою на блясі паска дядько в гімнастѳорці. — Щас я участкового позову, заявіть надо. Нехай розбірається!

До криниці підійшла жінка у праній-перепраній ситцевій сукенці, яка вже давно забула, якого кольору були на ній квіточки.

— Тю на тебе, Петровичу, чого ти до хлопця причепився! Та воно ж іще зовсім дитина! Голодне, либонь.. І рука он вивернута.. Болить? — співчутливо глянула на Миколу, який зіщулився і справді виглядав дівтяком. — Зачекай, от зараз водички наберу й підемо до бабки..

Петрович не вгавав:

— Ти опьять, Варвара, проявляєш несознательность? Опьять бдітельность потеряла?

— Не оп'ять, а снова! Коли війна скінчилася, а ти все в разведку ходиш і язиків береш! І все тобі шпійони сняться! — хлюпнула на гімнастюрку водою жінка у ситцевій сукні, й вицвілі квіти на ній ожили й засміялися.

— А ти мене не учи! Врагі народа не дремлют!

— Та яке воно тобі враг? Глянь на це хлопчєня, йому ж год шістнадцять, не більше! Ходи зі мною, хлопче, заведу тебе до баби Мотрі, вона тобі руку вправить, знахарка вона у нас і костоправка.

— Тьотю, а водички? — Микола жадібно припав до чистої холодної води. Такої чистої не пив уже кілька місяців.. Спробував умитись здоровою рукою, та тільки розмазав кров. Добросердечна жінка взялася допомагати:

— І що ж ото за бандити тебе побили? Ізверги, а не люди.. Нада на них заявити, а то що ж воно такеє — людей граблять у поїздах, безобразіє ж яке.. Ой, який же ти худий.. і що ж твоя мама так нихарашо тебе годує? У вас що, теж голодовка була?

Микола не боронив мами — не час і не місце розповідати, що солдати в отаких самих гімнастюрках забрали його маму й тата, вивезли кудись у невідь, а хату спалили ще в 44-му.. не час і не місце.. згрішив:

— Сирота я.. — і вхопився за правицю, щоб не розповідати більше, бо брехати не любив, а правді — не час: — Ой, як же болить, як болить.

Хата за хатою, садок за садком, дісталися на околицю, до баби-знахарки.

— От зараз тебе баба полікує, а потім до мене підемо, я тобі пиріжка дам.. з картоплею.. вчорашнього..

Баба Мотря, схожа на стару кошлату кішку в хустці, запарила якесь зілля, приклала до плеча, щось зашепотіла, забубоніла незрозуміле й недоладне. А рука як була вивихнутою, так і залишилась. Зате Микола мало не заснув. Поринаючи в сон, крізь бабине бубоніння почув:

— Здесь оні, товарищ лейтенант! Рука у нево вивіхнута, вправлять пошлі.. к бабке.. Не наш он, я точно говорю, із допра он сьбог! Я ему — ти хто такой? А он мне — пан! Какой я тебе пан? Ти у меня за пана получиш!

У снігах затупотіли чоботи участкового.

Миколу як на крилах підняло — одним стрибком вилетів у відчинене вікно, пробіг стежкою на город, іще майже голий, до кущів смородини, які щойно взялися молодим листом, присів, озирнувся — куди тікати?

Баба Мотря паткувала над вазонком, що його перевернув хлопчисько, тікаючи, а жінка у ситцевій сукні щось заспокійливе прибалакувала участковому, не так для діла, як щоб затримати пошук «шпійона» і дати зайву хвилину на схованку.

Притримуючи хвору правицю, накульгуючи на босу ногу, яку вже десять разів поколено, подряпано, проштрикнуто, Микола не так відбігав, як відповзав із небезпечного місця, думав чомусь не про біль, а про той пиріжок із картоплею, що його обіцяла добра жінка. Який же він, той пиріжок? Печений

у печі чи смажений на пательні, як колись смажила мама? З цибулькою чи без? Чого там більше — тіста чи начинки? Думав — і слинка котилася від самого слова — «пиріжок»..

На щастя, участковий не надто палав бажанням вибруднити щойно начищені чоботи, гасаючи погородах за якимсь хлопчиськом, яких тепер тисячі бігають повоєнною Полтавщиною. Та якби йому за кожного медаль давали чи у званні підвищували, то був би вже тричі генералом!

А Микола не гаяв часу, поза садками та городами вибирався подалі від людських осель. На подвір'ї однієї з хатин майоріла на вітрі свіжовипрана білизна й одяг господарів — жіноча сукня, якісь дитячі речі та чоловічі штани й сорочки.. От якби йому таку сорочку — чисту, не скривавлену, не подерту, звичайну сорочку, в яких ходять тутешні чоловіки.. не так би кидалося в очі.. на подвір'ї — нікого.. так просто — підбігти, зняти з мотузки.. Але красти — не можна. Не можна навіть тоді, коли це необхідно, щоб вижити.. Так вчила мама, так навчав батько. Не можна. Озирнувся на ту сорочку.. ні, не можна.

Отак скрадаючись від куща до куща «шпійон» дістався до місця, де лунали дзвінки дитячі голоси. День уже хилився до вечора, батьки розбирали дітей, малята махали ручкою, прощаючись із вихователькою, молодю русавою дівчиною з косою через плечі:

— А-па-бацяня, Аля Ванівна! — пищали дітлахи.